*Сечка С. В.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри іноземних мов**Донбаського державного педагогічного університету*

ДИСКУРСНИЙ АНАЛІЗ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Анотація. У статті розглянуто питання витоків дискурс-аналізу, що базувався на традиціях етнолінгвістики. Автором виділено основні погляди на питання виникнення дискурсного аналізу. Зазначаються шляхи процесу становлення аналізу, лінгвісти та лінгвістичні школи, які працювали над цим питанням. На думку автора, термін «функціональний стиль» іноді використовується в поєднанні з терміном «дискурс». Однак вони все одно не взаємозамінні. На нашу думку, це можна точно показати, проаналізувавши визначення цих термінів. Під функціональним стилем розуміється сукупність методів добору та повідомлень мовних засобів, які функціонально зумовлені змістом, метою та обставинами спілкування. Автор також зазначає, що функціональна стилістика вивчає мовні особливості текстів на досить високому рівні узагальнення, абстрагуючись від конкретного, реального мовлення. Водночас «дискурс» розглядають як різні види мовленнєвих творів, які інтерпретуються та пов'язані між собою з урахуванням нелексічних факторів. Це показує, що дискурс заснований не на функціонально-стилістичному принципі поділу комунікативних сфер і мовних систем.

Основним критерієм виділення дискурсу, на відміну від функціонального стилю, є не форма суспільної свідомості, а змістовно-сміслова схожість текстів. Але не можна заперечувати нерозривний зв'язок між цими термінами: термін «дискурс» виник саме на основі терміна «функціональний стиль». Автор зазначає, що дискурсний аналіз ґрунтується на традиціях американської етнолінгвістики (або антропологічної лінгвістики) та чеського структуралізму.

Проникнення дискурс-аналізу в лінгвістику сприяло підвищенню її статусу в ієрархії наукових дисциплін. Результатом дискурсивного етапу досліджень став той факт, що вивчення дискурсу як поєднання вербального та невербального в комунікації призвело до більш тісної взаємодії лінгвістики з багатьма антропоорієнтованими дисциплінами, сприяло проникненню лінгвістичної інформації в інші галузі знань [4, с. 11]. Дискурс-аналіз як метод, принцип, самостійна дисципліна, відкрита для інших галузей знань, увібрав у себе загальну спрямованість дослідження на багатогранне, комплексне вивчення такого складного багатомірного феномена, як дискурс.

Ключові слова: дискурсний аналіз, лінгвістика, етнолінгвістика, дискурс, комунікативний метод.

Постановка проблеми. Дискурсний аналіз – один із найпопулярніших методів дослідження в галузі соціальних та гуманітарних наук. В основному сформульований як відповідь на позитивізм, дискурс-аналіз був частиною того, що було класифіковане як інтерпретаційний або «мовний зворот» в урбаністиці 1980-х. Починаючи з 1990-х рр., дослідники у своїх роботах намагалися спиратися на більш широку багатопрофільну

теоретичну традицію, забезпечуючи детальний аналіз, використовуючи інтерпретаційні рамки та якісні методології.

На думку багатьох науковців, як спеціальний метод наукового філологічного дослідження, дискурсний аналіз ґрунтується на традиціях американської етнолінгвістики (або антропологічної лінгвістики) та чеського структуралізму.

Актуальність дослідження не викликає сумнівів, оскільки сучасний дискурсивний аналіз у лінгвістиці є одним із найпопулярніших методів дослідження в галузі суспільних та гуманітарних наук.

Предметом дослідження є процес формування дискурсивного аналізу з мовознавства, різноманітні лінгвістичні школи та видатні лінгвісти.

Метою статті є вивчення поглядів на проблему дискурсного аналізу в мовознавстві минулих століть і нині, з'ясування причин формування цієї дисципліни та ознайомлення з діяльністю керівників різних лінгвістичних шкіл.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дискурсивний аналіз вивчали такі лінгвісти, як Дж. Гердер, Е. Сепір, У. Ворфф, В. Матесій, Дж. Мукаржовський.

Виклад основного матеріалу. Серед етнолінгвістичних шкіл школа Americanethnolinguistic, заснована Францом Боасом, мала велике значення для розвитку дискурсного аналізу.

Основним завданням етнолінгвістики США було вивчення мов індіанських племен Північної та Центральної Америки, орієнтація на запис та аналіз словесних текстів, а також вивчення взаємодії мов індіанців та індоєвропейських мов. Концептуальні засади американських традицій в етнолінгвістиці вивчаються також у роботах Дж. Гердера та У. фон Гумбольдта, де акцент робився також на етнографічному матеріалі та вивченні мов, які не мають писемних традицій. Ще на початку XIX ст. В. фон Гумбольдт писав: «Людина говорить для того, щоб не лише передавати повідомлення, одночасно досягаючи цілей, підпорядкованих спільній діяльності, також щоб зрозуміти зміст промови, необхідно знати діяльність, в якій вона була створена та прийнята» [1, с. 11–13].

На нашу думку, це твердження точно показує, що, використовуючи поняття «дискурс», В. фон Гумбольдт був одним із перших, хто наголосив на необхідності обліку екстралінгвістичних факторів для правильного розуміння твердження.

Початок етнолінгвістики більшість мовознавців пов'язують з ім'ям відомого американського етнологу Ф. Боаса, який «здійснив теоретико-методологічну революцію в етнології» [5, с. 13].

Згодом етнолінгвістика в США була успішно розвинена у працях його учнів Е. Сепіра, У. Уорфа та послідовників Р. Хойєра, Д. Лі, Дж. Кларксона, К. Вогліна та З. Харріса

в 1952 р. В їхніх статтях вперше застосовувалося поняття «аналіз дискурсу».

Виникнення чеського структуралізму припадає на 1952 р., коли відомий лінгвіст В. Матезіус винайшов «чеський мовний круг» [3, с. 23].

Структуралізм – це методологія гуманітарних наук, яка аналізує певну галузь як складну систему взаємопов'язаних частин. У лінгвістиці структуралізм розвивався на основі ідей Ф. де Сосюра, найбільший внесок в їх розвиток та застосування зробили члени чеського (або празького) мовного кола Р. Якобсон, Ю. Мукаржовський.

Основною ідеєю Празького кола було тлумачення мови як функціональної системи засобів вираження, яка служить певній меті. На основі цих ідей члени гуртка розробляли основи функціональної граматики, вивчали функціональні стилі та мови.

Термін «функціональний стиль» іноді використовується в поєднанні з терміном «дискурс». Однак вони все одно не взаємозамінні. На нашу думку, це можна точно показати, проаналізувавши визначення цих термінів.

Під функціональним стилем розуміється сукупність методів добору та повідомлень мовних засобів, які функціонально зумовлені змістом, метою та обставинами спілкування [4, с. 12].

Отже, можна зробити висновок, що функціональна стилістика вивчає мовні особливості текстів на досить високому рівні узагальнення, абстрагуючись від конкретного, реального мовлення. Водночас «дискурс» розглядають як різні види мовленнєвих творів, які інтерпретуються та пов'язані між собою з урахуванням нелексичних факторів. Це показує, що дискурс заснований не на функціонально-стилістичному принципі поділу комунікативних сфер і мовних систем.

Основним критерієм виділення дискурсу, на відміну від функціонального стилю, є не форма суспільної свідомості, а змістовно-сміслова схожість текстів. Але не можна заперечувати нерозривний зв'язок між цими термінами: термін «дискурс» виник саме на основі терміна «функціональний стиль».

Як зазначалося вище, вперше поняття «дискурсний аналіз» було використано в 1952 р. американським лінгвістом З. Харрісом, але формування дискурсивного аналізу як дисципліни відбулося в 1970-х рр. У ці роки були опубліковані основні американські праці, які пов'язували дискурс-аналіз із традиційними мовними темами. Це дослідження В. Лабова, Дж. Грімса, Р. Лангакера, Т. Гівона, У. Чейфа.

Основним внеском В. Лабова було вивчення не окремих речень, а цілих наративів, і відкриття принципів теорії дискурсу. В. Лабов та його учні відкрили для мовної спільноти явище усних особистих наративів, тобто історію переживання людини, власний вагомий досвід.

За задумом автора, дослідження повинно мати не мовну, а добробутну спрямованість. Для вирішення цих нових проблем В. Лабову потрібен був новий теоретичний апарат, і саме тому ці дослідження, на думку багатьох науковців, були початком існування усного дискурсу як повноцінного об'єкта мовного опису. Твори В. Лабова не відкрили явища «дискурсу», але стали каталізатором необхідності врахування дискурсивних явищ у теоріях мови [5, с. 14].

Не менш важливий внесок у розвиток дискурсного аналізу зробили такі вчені, як Дж. Грімс, Р. Лангакер та Т. Гівон.

Зокрема, Дж. Грімс у праці “The Tread of Discourse” виявив зв'язок дискурсу з генеративною семантикою [3, с. 20].

Варто зазначити, що мова вченого розглядалась у двох аспектах: по-перше, як рішення, яке приймає оратор про те, що говорити, а що ні, і, по-друге, як механізми та структури, доступні оратору для реалізації цих рішень для спілкування з іншою людиною. Своєю чергою, Р. Лангакер, який вважається одним з основоположників когнітивної лінгвістики та творцем когнітивної граматики, виявив невід'ємний і глибокий зв'язок мовної структури та дискурсу [4, с. 10]. За когнітивного підходу необхідно враховувати людську пам'ять, увагу, сприйняття та способи, за допомогою яких вони впливають на поведінку людини. Водночас поведінка людини є продуктом всіх процесів, що працюють разом, а не просто окремих частин.

Т. Гівон є одним з основоположників дискурсно орієнтованого підходу до синтаксису. Основна ідея концепції Т. Гівона полягає в тому, що граMATика – це набір інструкцій для розумової обробки дискурсу, які оратор дає слухачеві. Це одна з версій тези, яку граMATика піддає комунікативним процесам [5, с. 30].

Досить цікавими є погляди У. Чейфа, який підкреслював безумовний зв'язок мови та свідомості. За його словами, мова і розум належать до єдиної системи, яка робить нас людьми разом з іншими людськими якостями, такими як уява, пам'ять та соціальна взаємодія.

На відміну від конструктивістських течій у лінгвістиці, У. Чейф розглядав мову як дуже складне явище, яке невіддільне від природного контексту у трьох фізичних формах: говорінні, письмі та мисленні. Його погляд на мову був еволюційним: «Кожен тип мови зазвичай використовує той тип мови, який найкраще кодує те, що споживачі цього типу мови вважають найбільш відповідним» [5, с. 15].

Але він не зупинився на цьому, у своїй книзі «Дискурс, свідомість та час: передача та рух свідомого досвіду в усному мовленні та письмі» вчений відобразив зв'язок між типами мовного дискурсу та типами свідомих розумових дій із різними рівнями перенесення. Ця робота пропонує вичерпну картину динамічної природи мови та свідомості, яка зацікавить лінгвістів, психологів, літературознавців, інформатиків, антропологів та філософів.

Висновки. Витоки аналізу дискурсу як дисципліни були закладені на початку ХХ ст. завдяки традиціям американської етнолінгвістичної школи, заснованої Ф. Боасом, та чеського структуралізму, виникнення якого пов'язане з празьким лінгвістичним колом під керівництвом В. Матезіуса.

Водночас формування дисципліни дискурсивного аналізу відбулося в 1970-х рр. і було пов'язане з діяльністю таких відомих американських лінгвістів, як У. Лабов, Дж. Грімс, Р. Лангакер, Т. Гівон, У. Начальник.

Література:

1. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1984. 400 с.
2. Хроленко А.Т., Бондалетов В.Д. Теория языка : Учебное пособие. Москва : Флинта, 2006. 528 с.
3. Grimes, J.E. The Thread of Discourse. N.Y. : The A-book, 1972. 374 p.
4. Langacker, R. Discourse in Cognitive Grammar. Washington : Freetime, 2005. 304 p.
5. Chafe, W. Discourse, consciousness and time: The flow and displacement of conscious experience in speaking and writing. Chicago : University of Chicago Press, 1994. 340 p.

Sechka S. Discourse analysis as an integral part of cognitive linguistics

Summary. The article deals with the origins of discourse analysis, based on the traditions of ethnolinguistics. The author outlines the basic views on the issue of discourse analysis. The pathways of the analysis, the linguists and the linguistic schools that have worked on this issue are outlined. According to the author, the term “functional style” is sometimes used in conjunction with the term “discourse”. However, they are still not interchangeable. In our view, this can be clearly demonstrated by analyzing the definitions of these terms. Functional style means a set of methods of selection and communication of linguistic means that are functionally determined by the content, purpose and circumstances of communication. The author also notes that functional stylistics studies the linguistic features of texts at a sufficiently high level of generalization, abstracting from specific, real speech. At the same time, “discourse” is seen as different kinds of speech works that are interpreted and related to each other in the light of non-lexical factors. This shows that the discourse is not based on the functional-stylistic principle of separating the communicative spheres and linguistic systems.

The main criterion for the allocation of discourse, in contrast to the functional style, is not the form of social consciousness, but the substantive-semantic similarity of texts. But one cannot deny the inextricable link between these terms: the term “discourse” arose precisely on the basis of the term “functional style”. The author notes that the discourse analysis is based on the traditions of American ethnolinguistics (or anthropological linguistics) and Czech structuralism.

The penetration of discourse analysis in linguistics has helped to increase its status in the hierarchy of scientific disciplines. The result of the discursive stage of research was the fact that the study of discourse as a combination of verbal and non-verbal communication led to a closer interaction of linguistics with many anthropooriented disciplines, facilitated the penetration of linguistic information in other fields of knowledge [4: 11]. Discourse analysis as a method, principle, and independent discipline, open to other fields of knowledge, incorporates the general focus of research into a multifaceted, comprehensive study of such a complex multidimensional phenomenon as discourse.

Key words: discourse analysis, linguistics, ethnolinguistics, discourse, communicative method.